Невена СТАНКОВИЋ*

Центар за проучавање безбедности, Београд

ДОИ: 10.5937/bezbednost2101115S

УДК: 327:316

Прегледни научни рад

Примљен: 26. 8. 2019. године

Датум прихватања: 4. 3. 2021. године

Допринос Вентовог идеализма студијама безбедности

Анстракт: *Једна од кључних новина коју конструктивизам уводи у проучавање међународних односа представља појам „идеја“, као полазишна основа за разумевање, али и креирање друштвене стварности. С обзиром на варијације присутне у поимању „идеја“ од стране различитих социјалконструктивиста, у раду се настоји анализирати приступ Александра Вента (Alexander Wendt), и то с аспекта значаја који потенцијално има у студијама безбедности. Приказом Вентових основних теоријских поставки у вези са идеализмом, односно „крњим“ материјализмом, материјалним потребама и потребама идентитета, те разликовањем материјалности од објективности, аутор настоји извести закључке о могућностима примене ових схватања у проучавању безбедносних појава и процеса, односно критички оценити потенцијалне доприносе, као и евентуалне недостатке за проучавање безбедносне стварности. У закључку се уочава несумњив допринос Вентовог приступа студијама безбедности, проистекао првенствено из увођења конститутивног наспрам традиционално примењиваног каузалног приступа у одређивању материјалних чинилаца, нарочито интереса и моћи, у односу на идеационе чиниоце, односно бављење мером у којој идеје конституишу материјалне факторе (конституисање моћи од стране интереса, а интереса од стране идеја), али и тврдње да идејне конструкције такође могу бити стварне и објективне, те да емоције попут страха, несигурности и агресије представљају суштински део људске природе, резултат неостварених потреба, а тиме социјалну конструкцију.*

* stankovicnevena649@gmail.com

Кључне речи: *Вент, идеје, идеализам, крњи материјализам, интереси.*

Увод

Конструктивизам, као „својеврсни друштвени идеализам“ (Raos, 2016: 113), није понудио нов теоријски оквир већ је са позиције метатеорије критиковао ствари (Роровић, 2016: 90). У вези с тим, Вент наводи да је сврха таквог теоријског промишљања боље разумевање светске политике усредсређеношћу на онтолошке и епистемолошке проблеме који се у дисциплини међународних односа тичу важних и легитимних питања и одговора, а не структуре или динамике самог међународног система као таквог (Wendt, 1991: 383). Две основне карактеристике социјалног конструктивизма, према Вентовом мишљењу, јесу: „структура људских односа одређена је првенствено заједничком идејом, а не материјалним факторима, и, идентитет и интереси актера нису одређени природом појаве, већ су изграђени на тој заједничкој идеји“ (Wendt, 1999: 1). Идеје се, дакле, схватају као нешто на основу чега се конструише стварност, нешто што јој даје конкретну сврху и смисао, односно као „матрица кроз коју не само да посматрамо свет око себе, него га и стварамо“ (Липовац, 2013: 450). Другим речима, „идеја је та која даје значење материјалном објекту и без ње он остаје проста ствар“ (Златановић, Липовац, 2014: 184).

У намери да подстакне расправу између припадника различитих струја у међународним односима, Александар Вент систематизује средишње захтеве конструктивистичког приступа (са његовим структурализмом, холизмом и идеализмом) супротстављајући га индивидуализму и материјализму, који су својствени реалистичким и либералистичким приступима (Ковачевић, Вујиновић, 2014: 148). Тиме вођен, Вент посвећује значајну пажњу управо истраживању идеја у међународним односима, чинећи то са два аспекта. Први начин приступања овој проблематици огледа се у откривању функције идеја, њиховог односа са интересима (и моћи), те бављењу идејама као таквима. У том смислу, Вент супротставља властити идеализам (превасходно реалистичком) материјализму, настојећи да га сведе са његове традиционалне, широке де-

финиције, на строжи, „крњи“ материјализам, и то представља предмет овог рада. Иако се неретко (погрешно) изводи закључак да Вентов идеализам представља опозицију материјализму, он се заправо залаже за идеализам заснован на основама материјализма. На овом месту је прикладно поменути и другу димензију бављења идејама, која се односи на улогу идеја у друштвеним структурама, али неће бити у фокусу интересовања у овом раду¹.

Реалистички оријентисани аутори у теоретисању о међународној политици обично полазе од моћи и националног интереса, одређујући моћ као војну способност, а интерес као себичну тежњу за моћи, безбедношћу и богатством (Vent, 2014: 82). Након очигледних промена у доминантним теоријским поставкама које се баве међународним односима, неолиберали су ти који су, премда признајући значај моћи и интереса, почели да заступају став да и међународне институције играју значајну улогу у креирању међународне политике. Неореалисти и неолиберали углавном се слажу у вези са чињеницом да је анализом моћи, интереса и (у различитом обиму) институција заједно, могуће објашњење највећег дела варијација у међународним исходима, иако се не може рећи да су сагласни у вези с њиховим релативним значајем. Важно је, међутим, напоменути да, иако следбеници ова два приступа не називају себе експлицитно материјалистима, и једни и други у свом учењу рутински наглашавају моћ и интерес, а понекад и институције, као материјалне чиниоце који у великој мери одређују међународну стварност. Наспрам овог дуго времена доминантног „материјалистичког“ консензуса, до драстичних измена у схватањима долази онда када теоретичари међународних односе почињу да наглашавају идеје као четврти чинилац. Бављење идејама тако доживљава експанзију тек недавно, када припадници већег броја различитих теоријских праваца (како доминантних теоријских струја тако и оних критичких) почињу да уочавају значај феномена попут идентитета, идеологија, дискурса, култура или једноставно идеја.

Имајући у виду претходно наведено, у раду се настоји утврдити место и значај Вентовог промишљања о идејама за студије безбедности. Приказом његових кључних ставова у вези са овом

¹ У бављењу овим аспектом идеја, до изражаја долази и Вентово опредељење, уз идеализам, и за структурализам и холизам.

проблематиком настоји се оценити да ли, и уколико да, у којој мери овакав теоријски оквир бива погодан за проучавање безбедносне стварности.

Вентов идеализам

Узрочни приступ идејама (нарочито карактеристичан за неолиберале) претпоставља да су идеје битне само у оној мери у којој имају учинке изван учинака моћи, интереса и институција. Стога Вент уводи и други, социјално-конструктивистички приступ, који превасходно испитује у којој мери идеје конституишу „материјалне“ узроке (Vent, 2014: 84). Коначни Вентов циљ јесте да покаже да је велики део очигледне експланаторне моћи „материјалистичких“ одређења заправо конституисан помоћу потиснутих конструктивистичких претпоставки о садржају и расподели идеја². Централна теза јесте да су значење моћи и садржај интереса углавном функција идеја. Најзад, „тек када су идеациони услови могућности за објашњења помоћу моћи и интереса изложени и огољени, онда смо у стању да проценимо учинке материјалности као такве“ (Vent, 2014: 85).

У складу са властитим уверењем да је најосновнији чинилац у међународној политици расподела идеја унутар система, Вент изводи закључак да се расподела моћи заснива на расподели интереса, при чему су интереси конституисани помоћу идеја које су важније од материјалних сила (Ковачевић, Вујиновић, 2014: 149). Другим речима, указује да, када теоретичари међународних односа објашњавају поступке држава позивајући се на интересе, они их заправо објашњавају позивајући се на одређену врсту идеје. Ако је тако, Вент закључује, „концепт интереса би било најбоље разјаснити у оквиру идеалистичке онтологије“ (Vent, 2014: 100).

Неолиберализам се (у складу са поменутиим каузалним приступом) усредсређује на начине на које идеје могу имати каузалне учинке независно од других узрока попут моћи и интереса, те Вент, као круцијални недостатак неолиберализма уочава управо овај имплицитан став да моћ и интереси нису конституисани

² Термин „расподела идеја“ Вент користи у одређивању друштвених структура, мислећи притом превасходно на дељене идеје које формирају „културу“. Одређује их као феномене шире од интереса, општих уверења и очекивања.

помоћу идеја (Vent, 2014: 101). Идеје, према Вентовом мишљењу, имају и конститутивне учинке на моћ и интерес. Стога се отвара питање на који начин идеје конституишу интересе. Вент полази од тога да, ако у неком смислу интереси јесу идеје, онда ће каузални модел идеје насупрот интересима бити непотпун. То не значи да су све идеје интереси (већина њих то није), нити да интереси више немају независну улогу у објашњењу (они објашњавају управо онолико колико и раније, и постоје независно од идеја, које их не конституишу, као што захтевају каузална објашњења). Захтев је једино то да међу различитим врстама идеја неке од њих конституишу интересе, и да „експланаторна моћ тих идеја стога не може да се упоређује са интересима као конкурентским каузалним варијаблама“ (Vent, 2014: 101).

Теоријска разматрања о вези између идеја и интереса у међународним односима обично су смештена у оквирима теорије рационалног избора. Суштински, рационалистичка објашњења представљају схватање по ком преференције и очекивања производе понашање, познато и као једначина „жеље + веровања = радња“ (Vent, 2014: 101-102). Рационализам посматра жељу (или преференције или интерес) и веровање (или очекивања или идеје) као одвојене варијабле, што даље указује да жеље не зависе од уверења и стога нису материјалне. Интереси би, дакле, могли бити материјални или идеациони. У том контексту, Вент закључује да би теорија рационалног избора могла бити у складу са идеалистичким схватањем интереса (Vent, 2014: 102).

У својој расправи против материјалистичког схватања интереса први аргумент који Вент износи јесте да сами интереси јесу спознаје или идеје (Vent, 2014: 107). Он то чини ослањајући се на схватање Роја Д'Андратеа (*Roy D'Andrade*) да је мотивација делимично укореењена у биолошким нагонима и као таква материјална. Вент, међутим, напомиње да биолошки нагони објашњавају тек неке од готово бесконачног броја циљева која су људска бића у стању да деле, те да се већина тих циљева учи кроз социјализацију.

Слично Д'Андратеу, Р. Б. К. Хау (*R. B. K. Howe*) признаје улогу биолошким нагонима у конституисању жеље (потребе за храном, водом, размножавањем и томе слично такође су материјалне природе). Хау ипак тврди да су и „најпримитивније жеље

углавном без правца и зависе од уверења о томе шта је пожељно да испуни њихов садржај“ (Vent, 2014: 108). Уверења, дакле, дефинишу и усмеравају материјалне потребе. Или другим речима, опажање вредности у неком предмету ствара мотив за његово остваривање, а не неки унутрашњи биолошки императив (Vent, 2014: 109). Таква опажања су делимично спозната (сазната) кроз међуделовање с природом (ватра боли, прљавштина је лоша) те ће у том случају за њих важити материјалистичко објашњење. Међутим, Вент истиче, она се углавном сазнају кроз социјализовање у неку културу. Коначно, жеље увек подразумевају неку мешавину биолошких нагона и уверења (Vent, 2014: 109).

Упутно је, у вези са наведеним ставовима, истаћи и чињеницу да се поменути аргументи углавном односе на појединце, не и на групе. Вент заступа нешто друкчије схватање по коме и одређене групе, међу којима се налазе и државе, могу имати жеље³. Ово је претпоставка целокупне државоцентричне теорије међународних односа. Износећи аргумент да идеје које конституишу интересе јесу заправо конституисане помоћу заједничких идеја или културе међународног система, он своје ставове даље поткрепљује позивајући се на три државна интереса (статус кво, ревизионистички и колективистички) (Vent, 2014: 109-110).

Даља расправа идеализма и материјализма уводи у ову проблематику и појам разума или делиберације, узимајући га у обзир као трећи чинилац у моделу „жеља + уверење + разум = акција“ (*M. Hollis, G. F. Schueler, I. Kant*) (Vent, 2014: 111). Разлог због којег теоретичари уопште трагају за трећим чиниоцем, према Вентовом мишљењу, произилази управо из теорије рационалног избора. Прецизније, рационалност се нормално дефинише у инструменталном смислу као ништа више до доследна жеља или уверење, а избор не укључује темељније него њихово аутоматско читавање у понашању које максимизира очекивану корисност, или другим речима, „рационалност акције је увек повезана са тренутним жељама делатника“, без обзира на њихов садржај (Vent, 2014: 111). Посматрано са овог аспекта, Вент закључује, људи се разликују од животиња само због веће сложености њихових жеља

³ Вент заступа став да су државе стварни актери којима можемо легитимно приписати антропоморфне квалитете као што су жеље, уверења и хотимичност (Vent, 2014: 172).

и уверења, а не у односу на рационалност. Оно што недостаје овом концепту рационалности јесте „било какав осећај за делиберацију“ (Vent, 2014: 111).

Теоретичари углавном не споре чињеницу да додавање разума теорији рационалног избора делује нарочито прикладно за науку о међународним односима. Међутим, иако се филозофска литература о делиберативној рационалности усредсређује на индивидуе, Вент сматра да управо нагласак на улози делиберације у конституисању интереса изгледа још прикладније за доношење одлука у оквиру група (мислећи превасходно на ниво државе). Како неретко један од најтежих задатака са којим се суочавају доносиоци спољнополитичких одлука јесте схватити који су њихови (државни) интереси, уобичајено је да се овај процес састоји од сложеног и веома спорог процеса расправљања, убеђивања и формулисања питања. Укратко, каже Вент, оно што се дешава јесте колективна делиберација о томе шта би њихови интереси требало да буду у датој ситуацији. Релативно је мало „хотелских пожара“ у међународној политици, а понекад делиберација може произвести драматичне „преокрете у преференцијама“, чак и када структурни услови остану непромењени (Vent, 2014: 114).

Анализирањем тачки преклапања између когнитивних и делиберативних критика долази се до једног општег предлога у вези са односом између интереса и идеја: „интереси су уверења о томе како задовољити потребе“ (Vent, 2014: 115). Будући да се потребе обично одређују у односу на функционалне захтеве за размножавањем посебне врсте агената, теоретичари их често сматрају објективним интересима. Вент, међутим, разликује две врсте потреба – потребе идентитета и материјалне потребе. Како се рад не бави Вентовим поимањем идентитета, довољно је изнети неколико основних смерница: потребе идентитета су променљиве колико и идентитети које одражавају, што је практично бесконачно. Да би репродуковала идентитет државе једна група мора да одржи монопол легитимне употребе силе на својој територији. Потребе идентитета су напослетку пре ствар појединачних и друштвених спознаја него биологије. Па ипак, оне су стварне и објективне, али не и материјалне (Vent, 2014: 115)⁴.

⁴ Вент идентификује четири врсте идентитета, од којих све подразумевају интересе, али се не могу свести на њих. Док се интереси односе на оно што актери

„Крњи“ материјализам

Суштина расправе коју Вент води огледа се у увођењу „крње“ материјалистичке теорије о људској природи. За разлику од ситуације са потребама идентитета, где практично постоји бескрајно много могућности, Вентова теорија садржи само пет материјалних потреба. У конкретном случају, реч је о потребама појединаца, а не група. Према његовом мишљењу, групе такође имају потребе, али како оне немају тела, то су потребе идентитета које се не могу свести на материјалне потребе њихових чланова, иако су они ти који их напоследку испуњавају. Материјалним потребама, приближно опадајућим редоследом значаја, сматра следеће потребе: физичка безбедност (објашњава да су људским бићима потребни храна, вода и сан како би одржавали своја тела, укључујући и заштиту од претњи по њихов физички интегритет⁵), онтолошка безбедност (људским бићима су, каже, потребна релативно стабилна очекивања о природном, а нарочито друштвеном свету који их окружује⁶), удруживање (људи су друштвене животиње којима је неопходан контакт са другима, а потребе за љубављу и припадању групи задовољавају се удруживањем), самопоштовање (људска бића морају да имају добар осећај о себи, што се првенствено постиже кроз друштвене односе⁷) и трансценденција (људска бића имају потребу да расту, развијају се и побољшавају услове живота⁸) (Vent, 2014: 116).

Став који Вент начелно дели са осталим теоретичарима који се баве разматрањем потреба јесте да задовољење потреба код људи изазива емоције задовољства, док њихово неиспуњење

желе, те одређују мотивације које помажу да се објасни понашање, идентитети се односе на то ко или шта актери јесу, одређујући друштвене врсте или стања бића (Vent, 2014: 200-201).

⁵ У вези са потребама чијим се задовољавањем постиже физичка безбедност, Вент помиње и страх од смрти.

⁶ Заједно са потребом за физичком сигурношћу, потреба за онтолошком сигурношћу људе тера ка конзервативном, хомеостатичком стању, као и ка тражењу признања свог положаја у друштву, истиче Вент (Vent, 2014: 116).

⁷ Самопоштовање може имати различит садржај, а укључује потребе за чашћу, славом, успехом, признањем (поново), моћи, чланством у групи (поново) и тако даље (Vent, 2014: 116).

⁸ Трансценденција је извор креативности и иновација, сматра Вент, као и напора ка преобликовању властитих материјалних могућности (Vent, 2014: 116).

доводи до узнемирености, страха или фрустрације. Присутност ових негативних емоција ће, у зависности од конкретних околности, мотивисати људе или да удвоструче своје напоре, или да промене своје интересе или, напослетку, да буду агресивни. На овом месту долази до кључне тачке размимоилажења између класичних реалиста, који страх, несигурност или агресију посматрају као суштински део људске природе, и Вента, који сугерише да су ова осећања учинци незадовољених потреба, те стога зависни. Вент закључује: „Напор да се спречи страх и узнемиреност у вези са незадовољеним потребама део је људске природе, али страх и узнемиреност сами по себи су друштвено конструисани“ (Vent, 2014: 117).

Напослетку, људска природа је нешто што се не може избећи, али претпоставке које стварамо о њој условљавају наше теоретисање о међународним односима (међународној политици). Као и у случају моћи, интереси нису „идеје од почетка до краја“ (Vent, 2014: 117). Овакав став представља, уопштено посматрано, велики уступак идеализма материјализму, али Вент сугерише да они ипак нису у колизији. „Биолошки реализам је компатибилан са друштвеном конструкцијом. Много више него код других животиња, људско понашање је непотпуно детерминисано нашом природом, што потврђују изузетно различити културни облици које смо створили“ (Vent, 2014: 117). Другим речима, људска бића су и даље животиње чије су материјалне потребе кључни елемент њихових интереса, али су на крају њихови интереси углавном функција њихових идеја, не њихових гена. Само један мали део онога што конституише интересе јесте материјалан, истиче Вент. Материјална сила која конституише интересе јесте људска природа, док је остатак идеациони – конституисан са своје стране помоћу идеја и културе (Vent, 2014: 101).

Вент, између осталог, наводи и три предности овако одређеног идеалистичког приступа проучавању интереса у теорији међународних односа. Пре свега, верује да овај приступ предлаже програм емпиријских истраживања у проучавању садржаја стварних интереса државе (а што сматра и најважнијим његовим доприносом). Износећи претпоставку да су интереси конституисани помоћу идеја, Вентов идеализам наговештава да пажња посвећена когнитивном и делиберативном аспектима процеса (који су прилаго-

ђени чињеници да државе имају колективне, а не индивидуалне спознаје), представља плодоносан приступ овој проблематици.

Друга предност оваквог приступа оличена је у чињеници да идеалистички приступ интересима предлаже и начине да се операционализује однос између сазнања (деловање) и културе (структура), сугерише Вент. У друштвеној теорији уопште, а нарочито теорији међународних односа, постало је уобичајено да се акција описује као „културно или дискурзивно структурирана“ (Vent, 2014: 118), али је ретко кад понуђен механизам помоћу којег овај учинак може заиста функционисати. Вент верује да се применом идеалистичког приступа решава недостатак настао као последица увреженог веровања да је довољно указати на постојање културних норми и одговарајућег понашања, без приказивања како долази до тога да норме мотивишу актере на акцију (Vent, 2014: 118).

Коначно, несумњива предност овог приступа према Вентовом мишљењу јесте и то што он предлаже нове могућности у вези са спољном политиком и системском променом. Треба, међутим, нагласити да, уколико се каже да су интереси начињени од идеја, то не значи истовремено да се они могу лако променити у било ком датом контексту. „Идеализам није утопизам, а често је теже променити нечији ум него његово понашање. Међутим, у мери у којој су интереси конституисани помоћу уверења можемо полагати више наде у њихову промену, него што бисмо могли када би они једноставно одражавали људску природу“ (Vent, 2014: 119). Једном актеру може бити тешко да промени своје интересе ако уверења која их конституишу чине део једне културе која истовремено конституише интересе неких других актера⁹. Међутим, остаје чињеница да, уколико су интереси сачињени од идеја, онда процеси делиберације, учења и преговарања представљају потенцијална средства спољне политике која би материјалистички приступ занемарио (Vent, 2014: 119).

Резимирано, према Вентовом мишљењу, значење расподеле моћи у међународној политици конституисано је знатним делом помоћу расподеле интереса, док је садржај интереса конституисан знатним делом помоћу идеја. Нагласак је на конститутив-

⁹ Ово помаже у објашњавању тога зашто културе настоје да себе репродукују након свог настанка, сугерише Вент (Vent, 2014: 119).

ној, насупрот каузалној природи ове везе. Вент не тврди да су идеје важније од моћи или интереса, нити да су независне од њих. Моћ и интерес су подједнако важни и одређујући као и раније. Он, пре свега, тврди да моћ и интерес имају учинке какве имају у служби идеја које их сачињавају. Идеје су битне докле год конституишу „материјалну основу“ на првом месту, тј. докле год имамо „идеје од почетка до краја“ (Vent, 2014: 119).

Значајно је, такође, и да он не искључује могућност да се културни контексти некада могу третирали као дати, односно истиче да треба признати да они стичу узрочне моћи само у служби контекстуалних значења која их чине оним што јесу. С друге стране, то не значи ни да материјалне силе не играју никакву улогу у било каквој државној деловању. Напротив, тек након што дискурзивни услови могућности буду „огољени“ од оваквих тврдњи, може се доћи до спознаје шта материјалне силе заиста могу (Vent, 2014: 120).

Суштина Вентовог идеализма, као и коначни циљ његове расправе против материјализма, јесте управо у препознавању материјалности као различите ствари од објективности. Попут моћи и интереса, и културне појаве су исто тако објективне, ограничавајуће и стварне (Vent, 2014: 120). Идеалистичка друштвена теорија се стога не односи на порицање постојања стварног света. Суштина је у томе да се тај свет састоји од мноштва различитих појава, што је значајно више од материјалних сила као таквих. Умереност Вентовог конструктивизма огледа се и у овом случају – он не пориче постојање независних каузалних моћи тих сила, већ сматра да су оне мање важне и мање занимљиве него што су то контексти значења која људска бића конструишу око њих.

Вент у свом теоретисању, дакле, настоји помирити критичко и позитивистичко становиште. Полази од става да, уколико позитивистичко објашњење претпоставља ефикасну (делотворну) каузалност, онда конститутивна анализа нуди интересантну паралелу материјалној и формалној каузалности. Овакви аргументи су у теоријама међународних односа углавном коришћени у циљу наглашавања значаја идеја, иако материјални узроци такође могу бити конститутивни. Па ипак, конститутивни теоретичари су према Вентовом мишљењу показали на који начин су феномени, обично виђени као материјални, заправо конституисани од стране

идеја (материјална каузалност). Ове идеје постоје и остварују ефекте захваљујући дискурзивним формама (норме, институције, идеологије) у којима су оличени (формална каузалност).

„Замка“ реализма

Расправа између идеализма и материјализма, на начин на који је схвата Вент, у очигледној је повезаности са расправом између неореализма и неолиберализма. Вент верује да су неолиберали ухваћени у исту ону замку реализма у коју су се ухватили структурални марксисти, попут Луја Алтисера (*Louis Althusser*) и Никоса Пуланцаса (*Nicos Poulantzas*), када су покушали да покажу, насупрот ортодоксним марксистима, да је суперструктура „релативно независна“ од своје основе (Vent, 2014: 120). И мада су структурни марксисти препустили експланаторно првенство облику производње (материјална основа), њихов је допринос у покушају да укажу да су институционална и идеолошка надградња битне интервенишуће варијабле. Разлог због ког ова теорија није преживела Вент налази у немогућности њених аутора да ускладе аргумент да је суперструктура релативно независна, а материјална основа и даље „детерминанта у последњој инстанци“ (Vent, 2014: 120). Као и у наведеном случају структурних марксиста, и неолиберали су урадили значајан посао указивањем на чињеницу да материјална основа сама по себи (у овом контексту реч је о моћи и интересу) не може објаснити међународне исходе по себи, али препуштањем основе неореалистима, изложили су се истом проблему. Блиско схватању Џона Миршајмера (*John Mearsheimer*), Вент заступа став да се неолиберали суочавају са тешким избором: признати коначни реалистички карактер њихове теорије (јер задире у тумачење материјализма преко базе и суперструктуре) и суочити се са проблемом очувања независног теоријског положаја коришћењем тезе о „релативној самосталности“, или одбити замку реализма тако што се проблематизује „материјалистичка“ природа објашњења заснованих на моћи и интересу од самог почетка (Vent, 2014: 121).

На основу свега наведеног, очигледна је могућност извлачења прилично контрадикторних (или, прецизније речено, непотпуних) закључака о односу идеја и материјалних чинилаца, услед

недостатка његових прецизних и јасних одређења. На овом месту се, чини се, назире могући одговор. По аналогiji са Вентовом критиком неолиберала о упадању у замку реализма, вероватно је да је и сам покушао да избегне изричитост у тврдњама, јер би изричито заговарање једне стране, по владајућем принципу искључивости, аутоматски подразумевало ниподаштавање значаја друге стране у потпуности. Другим речима, чини се да одговор лежи управо у његовој окренутости умереном конструктивизму, за разлику од радикалног.

Изношење аргумената против материјалистичког приступа, те залагање за идеализам, истиче Вент, не сугерише и да се залаже за субјективистички приступ друштвеној теорији у коме је „само важан начин на који појединачни делатници опажају свет“, или волунтаристички приступ у којем се сматра да „делатници могу изабрати оне идеје које желе“ (Vent, 2014: 121). Напомињући да се не залаже ни за један од тих приступа, указује на чињеницу да је начин на који делатници опажају свет важан у објашњавању њихових поступака, као и да они увек имају елеменат избора у дефинисању својих идентитета и интереса. Међутим, осим идеализма, кључна карактеристика Вентовог конструктивизма јесте холизам или структурализам са начелним ставом да друштвене структуре имају учинке који се не могу свести на агенте и њихово међуделовање. Међу овим учинцима свакако јесте и обликовање идентитета и интереса, али они су, према Вентовом мишљењу, условљени дискурзивним облицима, односно расподелом идеја у систему, као и материјалним силама.

Закључак

Осим поменутог, вероватно површно изведеног закључка да је Вентов идеализам опозиција материјализму, анализа његових дела која се баве овом проблематиком отвара још једну дилему. Начелно, Вент води расправу против материјализма на страни идеализма, међутим, чини се да није у томе суштина. Биће да се он заправо бави искључиво природом односа идеја и материјалних узрока, инсистирајући на њеном конститутивном (наспрам претходно устаљеног каузалног) карактера. Наиме, с једне стране, Вент се залаже за идеализам на основама материјализма. У том

смислу, Вент говори о „крњем“ материјализму, признајући значај материјалним узроцима, додајући им, наизглед, још и идеје. Таквим појединим ставовима оставља се утисак да је реч о идеализму заснованом на материјалним основама (у том контексту би идеациона била надградња), чему у прилог иду и ограђујуће тврдње о томе да су само неке идеје „идеје од почетка до краја“ (Vent, 2014: 117), те да су идеје значајне само у оној мери у којој конституишу интересе (Vent, 2014: 119). С друге стране, међутим, изричит је на појединим местима у тврдњама да су идеје те које имају примат, да оне представљају основу или базу материјалних узрока, односно моћи и интереса (чиме би онда материјална била надградња). Полазећи од Вентове претпоставке да су интереси конституисани помоћу идеја које су важније од материјалних чинилаца (Ковачевић и Вујиновић, 2014: 149), односно да су значење моћи и садржај интереса углавном функција идеја (Vent, 2014: 85), није ли онда оправданије говорити о „крњем“ идеализму (с обзиром на признавање и значаја материјалних чинилаца оличених у ставовима попут оног да су моћ и интерес подједнако важни и одређујући као раније, само у контексту конкретних идеја; Vent, 2014: 119). Ограничавањем улоге и значаја материјалних фактора на начин на који то Вент чини, уз истовремено заговарање идеализма, остаје отворено питање зашто он уводи теорију „крњег“ материјализма (зашто материјализма уопште, а не идеализма), односно, зашто прилично супротстављене ставове не реши доследним и изричитим разграничавањем домена улоге идеја наспрам материјалних чинилаца, или прецизним одређењем, али и доследним, шта представља базу а шта надградњу. И докле је јасан значај који придаје идејама у смислу њихове конститутивне функције (наспрам устаљене каузалне везе), потребан је конкретнији одговор на питање шта значи то да моћ или интереси нису „идеје од почетка до краја“ (Vent, 2014: 117) наспрам тврдње да моћ и интереси имају учинке какве имају у служби идеја које их сачињавају, те да су идеје битне докле год конституишу „материјалну“ основу на првом месту, тј. докле год имамо „идеје од почетка до краја“ (Vent, 2014: 119)¹⁰. На основу наведеног, претпоставка да се он суштински не

¹⁰ У контексту ове дилеме потребно је имати на уму и његов став да је људска природа неизбежна, а она је, у крајњем, материјалне природе (Vent, 2014: 117).

бави расправом материјализма и идеализма, већ само природом њихове везе, има основа.

Коначно, једно од највећих Вентових достигнућа у бављењу идејама јесте свакако увођење конститутивног наспрам традиционално примењиваног каузалног приступа у одређивању материјалних чиниоца (нарочито интереса и моћи) у односу на идеационе (или идеалистичке) чиниоце у сфери међународних односа. Вентово бављење мером у којој идеје конституишу материјалне факторе представља важну новину у теоријама међународних односа. Очигледну предност у односу на радикалнија становишта о материјализму или идеализму, у смислу изношења основанијих тврдњи, представља то што као полазну претпоставку у извођењу властитих ставова узима препознавање материјалности као различитог својства од објективности. Тиме у значајној мери олакшава себи (а и својим следбеницима) на путу оспоравања строго материјалистичких тврдњи, уочавајући да и идејне конструкције исто тако могу бити стварне и објективне, што је услед поистовећивања поменута два појма до тада било углавном резервисано за материјалне феномене.

У односу на већ у значајном обиму разрађена схватања о појединачним (па и групним) материјалним потребама од стране његових претходника, новину представља Вентово учење о потребама идентитета, које се потенцијално може плодносно искористити у разматрању исхода међународног понашања, односно међународних односа у целини. Најзад, нужно је указати и на значај његове тврдње, за разлику од реалистичких становишта да страх, несигурност и агресија представљају суштински део људске природе, да су ове емоције резултат неостварених потреба, те да су самим тим друштвено конструисане.

Генерално, чини се да је најпроблематичније Вентово схватање материјалних потреба. Најпре, његова шема потреба не уводи ништа значајно ново у теорију што није од раније познато, превасходно из социјалне психологије (примера ради, у односу на Масловљеву [*Abraham Maslow*] шему потреба). Даље, у изношењу својих ставова изоставља изузетно значајну чињеницу да неће сваки агент настојати да оствари све потребе, већ да је уобичајена тенденција (премда су могући изузеци) да тек једна задовољена потреба доводи до активирања наредне, односно да се тек са

задовољењем једне (ниже на лествици) приступа задовољавању наредне (више). Иако је јасно да наводи најзначајније потребе условно хијерархијским редоследом, чињеница је да се у том излагању одређене потребе преплићу. Конкретно, одређене потребе су општије и подразумевају (што он и сам експлицитно истиче) неке друге, примарно одређене као различите. Примера ради, потреба за самопоштовањем у себи садржи и потребу за припадањем групи, као и потребу за признањем, које су основа претходне потребе за онтолошком безбедношћу. Најзад, неизоставно се намеће и питање по ком основу су потребе које он наводи материјалне. Зашто потребе попут оних за самопоштовањем и трансценденцијом назива материјалним потребама, нарочито имајући у виду његов властити однос према материјализму и материјалности уопште.

Коначно, примењено на безбедносну проблематику, најважнији допринос Вентовог приступа огледа се у чињеници да управо уважавање и материјалне и идеационе, не само каузалности, већ и конститутивности, најбоље одговара на захтеве истраживачког поља безбедности. Овакво поимање отвара могућности квалитативно другачије анализе безбедносних појава и процеса, истовремено омогућавајући узимање у обзир многих варијабли значајних за разумевање, али и евентуално предвиђање безбедносне динамике, које су неоправдано биле искључене из разматрања као последица искључиве доминације „материјалистичког“ приступа. Најзад, већина безбедносних феномена, укључујући и безбедносне изазове, ризике и претње, као и факторе од утицаја на понашање безбедносних актера, односно безбедносну акцију уопште, заправо и јесу идејне конструкције, што овакав Вентов приступ чини нужним за бављење безбедносним питањима, будући да отвара широк спектар могућности практичне примене, чиме би се последично потенцијално дошло до сасвим другачијих увида у студијама безбедности генерално.

Литература

1. Ковачевић, М., Вујиновић, Н. (2014). Социјални конструктивизам и међународни односи. *Годишњак ФПН*, 8 (1), 147-151.
2. Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. *Социолошки преглед*, 47(3), 439-460.
3. Поповић, Р. (2016). Društveni konstruktivizam i struktura međunarodnog sustava. U: Jović, D. (ur.), *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa* (str. 89-110). Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
4. Raos, M. (2016). Umjereni konstruktivizam Alexandera Wendta. U: Jović, D. (ur.), *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa* (str. 111-146). Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
5. Vent, A. (2014). *Društvena teorija međunarodne politike*. Fakultet političkih nauka, Beograd.
6. Wendt, A. (1991). Bringing the Theory-Meta-Theory Gap in International Relations. *Review of International Studies*, 17, 383-392.
7. Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Златановић, А., Липовац, М. (2014). Социјални конструктивизам. У: Липовац, М. И Живојиновић, Д. (ур.), *Међународна безбедност: теоријски приступи*. Факултет безбедности, Београд, стр. 251-264.

A Contribution of Wendt's Idealism to Security Studies

Abstract: *One of the key novelties that constructivism introduces to International Relations theories is the term “ideas”, as a starting point for understanding, as well as constructing social reality. Because of plenty variations in defining the term “ideas” by different social constructivists, the author in this article aims to analyze Alexander Wendt’s approach, with a focus on its significance to security studies.*

By reviewing Wendt’s basic presumptions about idealism, rump materialism (of human nature), material and identity needs, including distinction between materiality and objectivity, the author attempts to

make conclusions on possibilities of implementation of these presumptions in researching security phenomena and processes, or, in other words, critically evaluate potential contribution, as well as flaws, for theorizing about security issues.

In conclusion, the author suggests that there is undoubtedly significant contribution embedded, primarily, in constitutive versus traditionally dominate causative approach to material factors, especially interests and power, in regard to ideational factors, and measure in which ideas constitute material factors (constituting power by interests, and interests by ideas), as well as claims that ideational constructions can also be real and objective, and emotions such as fear, insecurity and aggression are essential to human nature, result of unfulfilled needs, and eventually, social constructions.

Finally, applied to security issues, the most important Wendt's contribution is in the fact that accepting both material and ideational, not just causality, but also constitution, is the best approach for the security research field. Understood in this way, it leads to qualitatively different analyses of the security phenomena and processes, and at the same enables including various variables significant for understanding and, maybe, predicting security dynamics, those that were excluded from the analyses as a result of domination of materialistic approach. Moreover, majority of security phenomena, including risks and threats, and also factors that influence the behavior of security actors and security actions in general, are ideational constructions, which is what makes Wendt's approach vital for dealing with security issues, especially having in mind fact that it opens wide possibilities for practical implementation, potentially leading to new theoretical perspectives in security studies.

Keywords: *Wendt, ideas, idealism, rump materialism, interests.*